

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Filologija kaip bendrasis ir kaip asmeninis interesas

Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas, sudarė Brigita Speičytė; parengė Roma Bončkutė, Liucija Citavičiūtė, Reda Griškaitė, Vita Ivanauskaitė–Šeibutienė, Erika Malažinskaitė, Saulė Matulevičienė, Jurgis Pakerys, Žavinta Sidabraitė, Brigita Speičytė, Aurelija Tamošiūnaitė, Dalius Viliūnas; iš lenkų, prancūzų, vokiečių k. vertė Vytautas P. Bložė, Vladas Braziūnas, Liucija Citavičiūtė, Dalia Čiočytė, Irena Daugirdaitė, Reda Griškaitė, Antanas A. Jonynas, Birutė Jonuškaitė, Algis Kalėda, Viktoras Katilius, Regina Koženiauskienė, Mindaugas Kvietkauskas, Vincas Laurynaitis, Vilius Litvinavičius, Kornelijus Platelis, Romanas Plečkaitis, Brigita Speičytė, Eugenijus Žmuida, Albinas Žukauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, t. 1–2, 760, 534 p. ISBN 978-609-425-173-3 (1 t.), ISBN 978-609-425-174-0 (2 t.)

Leidiny, kuris sugrąžina prie esminių Lietuvos, jos savasties, jos istorijos, kalbos ir literatūros problemų, – dvitomė *Lietuvos literatūros antologija*, išleista Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto.

Antologijos idėja – Brigitos Speičytės, Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros docentės. Jos ir didžioji dalis sunkaus filologinio darbo – įvadų, komentarų, vertimų. Tai gera filologija – lengva išstarti. Ir rizikingai pridurti – tokia pat gera, kaip, sakysime, Euzebijaus Slovackio (Euzebiusz Słowacki), 1811 m., remiant Vilniaus universiteto rektoriui Jonui Sniadeckiui (Jan Śniadecki), laimėjusio konkursą į Iškaltos ir poezijos katedros vadovo vietą. Arba Pilypo Nerijaus Goliausko (Filip Neriusz Golański), parašiusio poetikos ir retorikos veikalą *Apie iškalbą ir poeziją*, sulaukusį trijų laidų, trečia – 1808 m.; iki šiol svarbi atrodo jai epigrafu pasirinkta Cicerono maksima: „Ne iškalba iš teorijos, bet teorija iš iškalbos gimsta.“ Arba Liudviko Rėzos, rašiusio apie Kristijono Donelaičio *Metus* ir juos vertusio į vokiečių kalbą. Galiausiai – ir kaip Jurgio Lebedžio.

Pirmuoju „Pratarmės“ sakiniu apibrėžiami ketinimai: „*Antologijoje* siekta pirmą kartą atverti kalbiniu, žanriniu, estetiniu ir dalykiniu požiūriu išsamesnę 1795–1831 m. Lietuvos literatūros panoramą bei sumažinti šio laikotarpio litera-

tūros refleksijoje nuo seno įsitvirtinusį atstumą tarp Lietuvos literatūros tekstų, parašytų skirtingomis kalbomis.¹ Sėkmingai spęsdama išsikeltus uždavinius, atverdama šiuolaikinio mąstymo ir pasikeitusių realijų nebeatitinkančias ribas, mažindama atstumus tarp tekstų, pateikdama daug naujų vertimų, *Antologija* grąžina ir prie pirminių filologijos klausimų.

Pirmasis platesnis susitikimas su *Antologija* vyko 2017 m. Vasario 16-ąją, tai buvo ir *Filologijos* šventimas, neužmirštant ir skaudesnių jos aspektų. Išėities taškas – Česlovo Milošo (Czesław Miłosz) mintis *Tėvynės ieškojime*: „[I]r neperdedant galima pasakyti, kad ši tauta, pralaimėjusi istorijoje, dar kartą gimė iš filologijos.“² Pasakykime – ir iš tos filologijos, kuri įvairiais požiūriais sutelkta *Antologijoje*, nes jos vandenys atiteka iki tautinio atgimimo pradžios – iki Maironio, tebeveikiančio universaliu būdu, – rašančio ne tik eilėraščius, bet ir Lietuvos istoriją, kalbančio (ir paskaitomis) apie literatūros istoriją. Mintis, kurios nesame labiau permastę: abstrakčiuoju lygmeniu poezija tiesiogiai priklauso ir filologijai. Netiesiogiai – poezija yra svarbiausias filologijos *gyvasis vanduo*.

Filologija – gimstanti ir gimdanti.

Jono Basanavičiaus *Aušra* ir kaip atgimsiančios Lietuvos programa: visa, ko reikia, – žmonės, jų istorija, žemės ir vandenų sienos, savoji, prigimtinė kalba.

Antanas Baranuskas, suteikęs savajai kalbai išskirtinę poetinę galią. Jei iš kalbos galima sukurti poeziją, prilygstančią aukščiausiems poetiniams pasiekimams, vadinasi, galima ir valstybę.

Lietuvos dvasinių galių sublimacija ir *eterizacija* Maironio kūryboje.

Filologija kaip lituanistika, neužsibrėžianti ribų.

Lituanistika ir Lietuva.

Lituanisto priedermė – jausti kalbos ir kultūros šaknis, parenti žemę (*lauką*), jas gilinti.

Lituanisto laisvė – nesutapti su funkcija, nepavirsti funkcija. Turėti ir išsaugoti asmeninių filologinių interesų.

Lituanistikos ryšys su tautišku, tautišku su savąja valstybe, valstybės su Europa, pasauliu. Grįžtamasis ryšys – grandis suriša, persmelkia kūrybingumas, kūryba. Kur nėra kūrybos, nėra ir gyvybės. Nuobodis, nuobodulys, užprogramuotas projektinis nuovargis.

1 *Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, sudarė Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, t. 1, p. 13.

2 Czesław Miłosz, *Tėvynės ieškojimas*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 43.

Kas, kol kas tik pačiu bendriausiu lygmeniu svarstant Speičytės sudarytą *Antologiją*, iš karto akcentuotina? Kad ši *Antologija* leidžia kalbėti ir apie *ontologiją*: apie pasirinkimus ir apsisprendimus, pozicijas ir laikysenas, apie laisvę pasauliui ir įsipareigojimus saviesiems. Ir apie tai, kad niekas neatsiranda tuščioje vietoje; tad aktualiai tebeskamba ir klasicistų mintis, sudarytojos susieta su Simonu Stanevičiumi, jog geriau trupinys tradicijoje negu grumstas tuščioje vietoje. Tradicija – lengvai ištariama, sunkiau motyvuojama, bet neabejotinai veikianti: dar 1957 m. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas išleido *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatiją*, daugeliui sąmoningesnių lituanistų parankinę knygą, pagal tuometinę periodizaciją apimančią Feodalizmo epochą. *Prieduose* galima išvelgti kad ir silpnas minties gijas, kurios vėliau įgijo galių plėtotis. Chrestomatiją, kaip pažymėta, redagavo Kostas Korsakas ir Lebedys. Sudarytojas nepažymėtas, o juo tikrai buvo Lebedys; gal daugiausia padėjo Regina Mikšytė, daug ką iš lenkų kalbos ir išvertusi. Gyvas reikalas pasvarstyti, kiek ir kaip eita nuo chrestomatijos iki aptariamų *Antologijos*, bet tai jau atskiras uždavinys. Šešiasdešimt metų skiria, o ryšys yra – per Lebedį, XIX a. literatūros patriotą, per Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą, per Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedrą. Per filologiją kaip vidinį, asmeninį žmonių įsipareigojimą. Vidinį įsipareigojimą sunkiausia įveikti.

Mūsų laikas, deja, nėra palankus humanistikai nei jos ašiai – filologijai. Akademinę humanistiką į rėmus spaudžia moksliniai reikalavimai. Juos lengviau atitinka tik suskaičiuojami, suklasifikuojami dalykai (kompiuterinė lingvistika, šaltinių skaitmeninimas ar pan). Mokslas humanistikoje ima reikšti faktų pirmenybę prieš mintį, mąstymą. Skatinami metodiniai (arba mimikriniai) pritaikymai, veikiantys pagal išankstinius modelius, pavyzdžius, gausina specifinių filologinių gabumų neturinčių žmonių skaičių. Skaičiuojame taškus, balus, reitinguojame. Nebevertiname mąstymo savitumo, lyg ir nebepatiriame gyvo filologinio suinteresuotumo. Jei nesugebame džiaugtis kitais, prarandame ir savo pačių džiaugsmą dirbti.

Ir visgi – to džiaugsmo turi būti, ir jis yra, pasirodo. Svarbu tai, kas atnaujina matymą ir matymo galimybes: pamatyti, pajusti, neleisti pradingti kasdieniuose užduočių vykdymuose.

Iš pirmo žvilgsnio – ar galėtų kas būti nuobodžiau už projektinį antologijos sudarinėjimą? Atrinkti. Parinkti. Patikrinti ir sutikrinti. Jei kalbame apie praeitį – dar ir surasti leidinius, knygas. Išversti. Komentuoti. Dvitomę XIX a. pradžios

(1795–1831) *Lietuvių literatūros antologiją*, sudarytą Speičytės, rėmė Lietuvos mokslo ir studijų fondas, Kultūros ministerija, Lietuvos kultūros taryba. Apgaubta dėmesio – pelnytai. Bet asmuo, pasirinkęs šią sunkią ir būtiną užduotį, yra vienas. Tas, kuris galiausiai už viską prisiima atsakomybę. Atsakomybę, kylančią iš akademinio suinteresuotumo filologija, bet ir iš asmeninio intereso. Tik juo galima paaiškinti *Antologijos* vientisumą ir įdomumą – lyg būtų menama kultūros mįslė, lyg būtų bandoma atrišti kokį mazgą, atvynioti siūlą, atkurti sutrūkinėjusį siužetą. Kas yra ta kelių dešimtmečių Lietuvos kultūros, daugiausia literatūros, mįslė, kaip ji rodosi, reiškiasi? Kokias kliūtis reikia įveikti, norint prie jos bent priartėti? Ko atsakyti? Kuo papildyti? Pagaliau – kodėl tokios antologijos (bent antologijos) būtinai reikia? Iš kur tas poreikis? Ir dargi toks stiprus, kad virsta ir asmeniniu interesu, gaivinančiu filologijos gyvybę. Filologijos, veikiančios iš esmės visa savo apimtimi, – kaip suinteresuotas skaitymas, komentavimas ir interpretavimas, plečiant istorinius, kalbinius, erdvinius bei laikinius kontekstus, kaip faktų rinkimas ir sisteminimas, kaip vertimas. Kaip teksto kritika ir kaip literatūros istorija, neatskiriama ir nuo istorijos. Juolab, kad ir pati istorija kaip besikeičiančio pasaulio refleksija tebėra siužetiška, tad ir literatūriška. Sudarytoja pajuto tašką, iš kurio matyti, kad tas įvairialypis pasaulis tiriamuoju laiku ir tiriamoje erdvėje jau lyg įgauna kito, kitokio judesio kryptį – Lietuvos kaip atskirybės. Matymo iš *lietuvių pozicijų*, kaip apie didžiąją Teodoro Narbuto (Teodor Narbutt) istoriją yra prasitarusi lenkų tyrinėtoja, o Reda Griškaitė šią mintį cituoja. Istorinės padėties adekvatumo nepažeidžia ir *Antologijos* sudarytojos žvilgsnis į Lietuvos literatūrą iš lietuvių kultūros, lietuvių literatūros pozicijų.

Speičytė gerai valdo metodus ir metodologijas, bet jų sampynos išstipsta suinteresuotame, patikimame mąstyme apie literatūrą ir kultūrą, neatskiriamą nuo žmonių, tautos ir tautų, nuo valstybės, istorijos, gamtos, gamtovaizdžių ir kraštovaizdžių, nuo pasipriešinimo ir prisitaikymo, nuo namų, lemties ir likimo. *Antologija*, jos sudarymas, įvadai, visas mokslinis aparatas įtikina, kad filologija pirmiausia yra mąstymas, išsiskleidžiantis mąstymo galimybėmis. Mąstymo, pasitikinčio sąvokomis, bet ne mažiau ir metaforomis. Pasitikėjimas metafora yra humanistinio mąstymo skiriamasis bruožas. Mąstymo ribas (taip pat ir ribotumus) pridengia (kartais ir kiek praplečia) metodai, metodologijos. Bet sėkmė lydi tik tuos, kurių filologinis mąstymas metodus ir metodologijas apima, suima, išstipdo prieigose prie tekstų, tekstų suvokimuose, analizėse. Kas iš metodologinių nuostatų savaime nepatenka į mąstymo akiratį, to ir nereikia; mintis ir be

jų yra radusi savo kelią. Vaizdi analogija: gero aktorius vaidyboje nebematyti aktorinių mokyklų, nes nebematyti ir vaidybos – tik scenos menas. Bet ėjusių pėdsakai išlieka; taip pat ir metodologinių literatūros bei kultūros sampratų (gal daugiau tų, kur akcentuojamas vienoks ar kitoks ryšys su istorija: nuo kultūrinės-istorinės mokyklos iki naujojo istorizmo). Taip galvočiau ir apie Speičytės literatūros istorijos darbus – kaip apie atnaujintą filologiją, istoriškai, bet neišleidžiant iš akių ir dabarties, aprėpiant literatūros laikotarpį, jos refleksijas. Gal ir tikrai artima Milošo koncepcijai, bet ne tik *Lenkų literatūros istorijai*, kurioje autorius tikėjosi išlaikęs ir savo šypsenos pėdsaką, bet ir išreikštai eilėraščiu „Filologija“, skirtu Konstantino Sirvydo SJ atminimui, Vilniaus universiteto profesoriui, pamokslininkui, 1612 m. išleidusiam pirmąjį lietuvių-lotynų-lenkų žodyną. Paskutiniai eilėraščio posmai:

Tarsi būtų ne žemėj, ne nakty, ne kūne
 Užgimę, bet iš eterio kunigaikštijų,
 Lankytų jį ir ją, senelį, vaiką,
 Paklusę savosioms tiesoms, genityvui, datyvui,
 Prielinksnio tarnystėje per amžių amžius.

Atverčiu žodyną tarsi šaukčiau sielas,
 Įkerėtas lapuose į nebylų garsą,
 Ir bandau išvelgti jį, kuris mylėjo,
 Kad mažiau mane slėgtų mano mirtingumas.
 (Vertė Tomas Venclova)

Eteris – įprastais jutmiais neapimama medžiaga, kurios suvokimas ir filosofijoje, ir gamtos moksluose kito, bet ir išliko; eteris (kurį dabar besiejame tik su radiju ar bendresnėmis komunikacinėmis technologijomis) užpildo erdvę, bet ir sielą, įgalina kūrybai ir kartu sunkiam darbui. Milošui *tai* buvo žinoma, patirta. Gera filologija randasi ne tik iš faktų kūnų, bet ir iš sielos eterio. Sunku be šitos nesuvokiamos medžiagos veikimo paaiškinti svarbiausią XIX a. pradžios projektą: 1822 m. Vilniaus universiteto bibliotekininkas, literatas Kazimieras Kontrimas motyvuotu raštu, įteiktu Adomui Jurgiui Čartoriskui (Adam Jerzy Czartoryski; paskirtajam universiteto globėjui), siūlė universitete įsteigti Lietuvių kalbos katedrą. Lietuvių kalbos klausimas senajame Vilniaus universi-

tete, turbūt atvertas Juozapo Ignacijaus Kraševskio (Józef Ignacy Kraszewski), domino Mykolą Biržišką, Konstantiną Jablonskį, galiausiai ir Lebedį straipsniu „Ar senajame Vilniaus universitete buvo lietuvių kalbos katedra?“. Katedros, jo nuomone, nebuvo, bet galėjusi būti (pagal jėzuitų mokymo planus ir nuostatus) *lietuvių kalbos akademija*. „Svarbiausias lietuvių kalbos akademijos tikslas buvo padėti paruošti būsimočius jėzuitus veiklai lietuviškai kalbančios visuomenės tarpe – skleisti katalikybei, jai įtvirtinti, kovoti su reformacija. Lietuvių kalba XVII a. pradžioje buvo plačiai vartojama įvairių visuomenės sluoksnių.“³ Būta įdirbio, Kontrimas veikė ne tuščioje vietoje. Greičiausiai nedaug trūko, kad šis universitetinis lietuvių kalbos projektas būtų buvęs įvykdytas. *Antologijoje* atnaujinama rašybos, tekstų perrašymo byla. Giedriaus Subačiaus kalbinis įdirbis, sekant lietuvių kalbos pėdsakus, jaučiamas ir Aurelijos Tamošiūnaitės tekstų tikrinimuose – korekcijos atrodo patikimos. Tik, kiek užbėgant į priekį, pasakytina, kad lietuvių kalbos savasties pamatai, ryškėję nuo XIX a. pradžios, *Antologijoje* kiek silpniau teatidengti. Tiesiog vertinančia refleksija nepakilta iki to mąstymo aukščio, kurį užbrėžia Ksaveras Bogušas, jo traktatas *Apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią* (1808). Vertimo preambule Speičytė bando tą spragą kiek užlyginti. Po Mikalojaus Daukšos Bogušo traktatas yra antras tokios stiprios pasijos, tokios empatijos lietuvių kalbai tekstas, parašytas lenkų kalba. „Neturiu tikslo paskatinti lietuvius, kad jie imtųsi mokytis lietuvių kalbos. Kaipgi galėčiau juos įtikinti, žinodamas, kad netgi tie, kurie lietuviškai moka, gėdijasi viešai šia kalba prabilti? [...] Juk lenkai turi neišmatuojamus literatūros, savo kalba parašytos, turtus, kurių lietuviams, nelaimė, todėl trūksta, kad jų mokyti žmonės ne lietuvių, bet lotynų arba lenkų kalba rašė.“ Bogušas sakosi drįstąs pasiūlyti Imperatoriškajam Vilniaus universitetui, kad jis daugiau dėmesio skirtų lietuvių kalbai ir jos literatūrai.

Antologijos būdu reprezentuojama ir Lietuvos literatūra, ir jos atstovaujamas kultūros laukas iš tiesų tebėra susijęs su stipriu intelektualiniu centru – Vilniaus universitetu, kuris, nors ir paliestas politinių pertvarkų, tebesilaiko Edukacinės komisijos nubrėžtos linkmės. Į daug ką, kas humanistikoje vyksta šiandien (taip pat ir Vilniaus universitete, turinčiame labiau jausti istorijos jam perduotus humanistinius įpareigojimus), būtų pravartu pažvelgti iš XIX a., iš to laiko, kurį apima antologija, – 1795–1831 m., šviečiamojo klasicizmo ir preromantizmo laiko.

3 Jurgis Lebedys, *Lituanistikos baruose*, Vilnius: Vaga, 1972, t. 1, p. 205.

Antologijos reprezentuojamo laiko turinys nepaprastai gyvas ir gyvybingas; jis atsiliepia į daugelį ir dabarties klausimų apie tautą, jos svarbą (ar postmodernią nesvarbą), apie kalbą, istoriją, valstybę, apie tai, ką ji paveldi iš praeities, kiek svarbi lieka LDK tradicija (pirmiausia ji turi būti pažinta, atskleista), kiek etninės šaknys, *pradžios*, prie kurių bando grįžti ir atskirų žmonių privačia iniciatyva veikiantis „Prigimtinės kultūros institutas“, neišvengiamai yra susipynusios su *kitomis* šaknimis, kitais etnosais ir etosais. Aptariamojoje *Antologijoje*, jos išorinėje struktūroje ir jos vidiniuose turiniuose išlieka glaudus literatūrinio ir istorinio pasakojimo (ir tų pasakojimų analitinio vertinimo) ryšys.

Pagrindinį aptariamąs *Antologijos* toną duoda Speičytės straipsniai „Literatūros refleksija ir jos akiračiai“, „Lietuvių folkloristikos pradmenys“. Ir iš to, kas jau buvo žinoma iš Adomo Mickevičiaus (Adam Mickiewicz), iš Žemaičių kultūrinio sąjūdžio literatūros, bei to, kas lietuvių kalba literatūroje vyko XIX a. pabaigoje, galima spręsti, kaip giliai kūrybinę sąmonę buvo persmelkęs *herojinio epo* (arba epopėjos) klausimas. Jį papildė ir įdėmiai permąstyta Rėza, jo darbai apie Donelaitį, jo iki šiol svarbi ir patikima mintis: „Mūsų lietuvis yra visiškai originalus, neturėjęs prieš akis jokio graikiško ar romėniško pavyzdžio“. Rėza sumezga ryšį tarp liaudies dainų ir Donelaičio epopėjos. Donelaitis parengia kelią svarbią to laiko filologijos žingsniui – skelbti lietuvininkų liaudies dainas – kito pobūdžio, bet tos pačios tautos dvasios raišką. Patikima galvoti, kad už Rėzos filologinių darbų slypi šimtmetį trukusi Karaliaučiaus universiteto lietuvių seminaro istorija, apie du šimtmečius dvasininkus telkęs bažnytinių raštų rengimo, vertimo darbas, skatinęs ir bendresnius lietuvių kalbos, raiškos klausimus. Atidžiau pažvelgta ir į Stanevičių. Netikėtai pasirodžiusi takoskyra: Rėzai Donelaičio originalumas – svarus vertės argumentas. Stanevičiui priklausyti tradicijai (ir pagal klasicizmo kanoną) atrodo garbingiau nei būti originaliam tuščioje vietoje. Speičytė pavartoja „filologinio instinkto“ sąvoką-metaforą, ir ji visos *antologijos* kontekste yra iškalbi. „Filologinis instinktas“ tarsi sakęs Stanevičiui, kad paskelbti literatūros šaltinį ne mažiau svarbu nei savo kūrinį. Tad kartu su savosiomis pasakėčiomis skelbiamos ir *Križo Donelaičio, lietuvininko prūso pasakėčios*. Tai labai svarbus, sakytume, programinis leidinys. Ilgą laiką abejota dėl J. J. V. *Lietuvio*, „Prakalbos“ autoriaus. Įdėmiai situaciją analizavo Lebedys – kas tas Lietuvis „nuo šventos Upės krašto“? Paliko klausimą atvirą, atkreipęs dėmesį tik į keistus prieštaravimus: tas lietuvis rašo tarme, artima Stanevičiaus, nors sakosi nebuvęs Žemaičiuose. Speičytė, pasiremmdama Giedriumi Subačiumi, tei-

gia, kad tas *Lietuvis* greičiausiai yra pats Stanevičius. Pritartina tokiai pozicijai: gali būti, kad *Lietuvis* slapyvardžiu manifestuojama bendroji lietuvybė, jungianti abu pasakėčių autorius. Dar: „Nu Szwentos Upes kraszta“ – turima galvoje ne Šventoji, kaip gali atrodyti, o paties Stanevičiaus gimtųjų vietų upė, vardu Upė (ir bažnytkaimis Paupys).

Iki *Antologijos* niekad taip aiškiai nebuvo juntami du pagrindiniai XIX a. pirmosios pusės pjūviai – filomatai ir Žemaičių kultūrinis sąjūdis. Labai aukšti pilietiniai ir kultūriniai Lietuvos, jos literatūros skliautai.

Antologijos filologinė problematika plati – reikėtų gilintis į kiekvieną aspektą, sekti ryšius, sąsajas. Ir prieštaras – kaip gyvybingumo ženklus. Tai ir turėtų būti daroma, jei pasiseks grįžti prie specifinių filologijos interesų, jei atsigaivins „filologinis instinktas“. Rodos, kad niekas iš svarbiųjų dalykų nepraleista, nors skyriai ar perskyros gali ir kitaip atrodyti (Rėzos ir Antano Strazdo „kaimynystė“ skyriuje „Preromantizmo impulsai“). Bet suvaldyti įvairialypę medžiagą, rasti ją natūraliai apimančią struktūrą yra sunku. Kaip sunkią ir vis dėlto išspręstą problemą reikia paminėti ir vertėjų sutelkimą. Pasinaudota tuo, kas jau buvo išversta, jei ir reikėjo pameduoti, pasitelkta profesionaliai dirbančių filologų ir poetų. Kaip praturtėjo filomatai, kiek naujų spalvų įgijo „nenaudėliai“.

Svarbus *Antologijos* balsas, tvirtinantis, palaikantis ir koreguojantis, – istorikės Redos Griškaitės, sukūrusios modernų šiuolaikinį patikimai filologizuoto istorinio pasakojimo modelį. Jos straipsnis „Istorija – tarp Apšvietos ir Romantizmo“ antrajame *Antologijos* tome, atveriantis skyrių „Lietuvos istorija ir kultūros refleksija“, teikia konceptualias atramas daugeliui svarbių dalykų. Nepaneigiama, kad XIX šimtmetis yra istorizmo arba tiesiog – istorijos amžius. Vilniuje, senajame universitete, susikuria savita Vilniaus istorijos mokykla, neabejotinai dariusi įtaką ir Viniiaus Romantizmo konceptualumui. Ryškiausia tos mokyklos figūra – Joakimas Lelevelis (Joachim Lelewel), įsidėmėtas net iš siauriau supraستos, tik lietuvių kalba kurtos XIX a. lietuvių literatūros. Lelevelį nuolat minėjo profesorius Lebedys; monografijoje apie Stanevičių (1955) pirma paminėjo kaip Karlo Marxo draugą, vėliau skyrė jam atskirus puslapius, neabejotinai šia figūra žavėdamasis: tai buvęs filaretinio Vilniaus mylimiausias profesorius, į auditorijas netilpę norintys jį išgirsti. Minėjo ankstyvąjį Lelevelio referatą „Žvilgsnis į lietuvių tautos senovę ir jų ryšius su herulais“ (1808). Tikriausiai būtų buvę praveru ir *Antologijoje* kad ir nedidelį Lelevelio tekstą spausdinti, labiau įtvirtinti šią svarbią figūrą, autoritetingai pripažinusią lietuvius kaip seną ir savitą Europos

tautą. Bet juk lygiai svarbus ir Ignacijus Onacevičius (Ignacy Onaciewicz), Griškaitės mintimi remiantis, pirmasis iš bendro visuotinės istorijos kurso išskyręs „krašto“, t. y. Lietuvos, istoriją. Gali būti, kad *krašto pažinimas* kaip programinė, netgi pradžios mokyklos mokomoji disciplina savo šaknimis susijusi su Vilniaus istorijos mokykla. Dėmesys *Antologijoje* sutelktas į lietuviškąją istoriją (Teodoras Narbutas, Simonas Daukantas, Dionizas Poška). Atrodo, kad antologija labai paryškina ir Poškos figūrą – rašytojas, mitologas, istorikas; lyg kokia *junglioji medžiaga* (tas pats *eteris*), apimanti daug problemų, vardų, artinanti ir Bogušą, ir Lelevelį, ir Mickevičių.

Dar – pažvelkime į *Antologiją* ir kaip į įdomius skaitinius. Tikrai – yra įdomių tekstų, daugeliui net humanitarų negirdėtų. Pirmieji moterų balsai – iškilių didikių, bajorių, nors ir nukeltų į *Antologijos* pabaigą: kad ir Sofijos Tyzenhauzaitės de Šuazel-Gufjė (Sophie de Tisenhaus de Choiseul-Gouffier) pasakojimas apie Barbarą Radvilaitę. Lietuvos moterų kūrybos pradžia, ištakos.

Arba atsiverskime skyrelį „Apie autorius“, kruopščiai parengtą pačios sudarytojos. Kazimieras Piaseckis (Kazimierz Piasecki), teisininkas, Vilniaus universiteto auklėtinis, filomatas, vilnietis, bajoras. Kokia figūra, kokio gyvenimo sampratas persmelkianti laikysena. *Organiškojo* principo kūrėjas, tikriausiai Lietuvos erdvėje ir pradininkas. Ne atvira kova, o ekonominė, techninė, mokslinė pažanga viską lemia. Aprimus politiniams procesams, jau garsus Vilniaus advokatas, įsigijo apleistą Širvintų dvarą, jį sutvarkė ir čia įgyvendino filomatiškos jaunystės idėjas – valstiečiams pastatė tvarkingus namus su sodais, ligoninę, mokyklą, mūrinę bažnyčią. Bet kur visa tai? Kodėl ir šviesios idėjos, ir humanistiniai veiksmai dingsta be pėdsakų? Bet ar tikrai dingsta?

Kodėl šis laikas ir apskritai XIX a. mums toks svarbus? Kodėl kaip tik jį savo tyrimų lauku norėjo rinktis Lebedys, pradėjęs dirbti Lietuvių literatūros institute? Dar 1947 m. jis parengė platų Daukanto raštų leidimo planą-prospektą, kuris negalėjo būti įgyvendintas. Bet parašė monografiją apie Simoną Stanevičių (1955), pamatinę ir *Antologijos* lauko figūrą. „Pratarėje“ atvira frazė – lyg kokie vartai: „Nepakankamai teiširta ir visa XIX a. pradžia lietuvių literatūra.“ Dar menčiau tuo metu, kai tas sakinytis buvo parašytas, tebuvo tirta Lietuvos literatūra, tas visuminis, medžiaginis, bet ir *eterinis* kūnas, kuris liudijo esant istorinį vienį, veikusį nuo Liublino unijos iki paskutiniojo jo padalijimo. Esame į jį atsigręžę, jaučiame, imame suvokti LDK reikšmę ir prasmę ir nūdienos Lietuvai. Kada bus galima pasakyti, kad *pakankamai*? Iš esmės – niekad. Kuo giliau

skverbiamasi į kultūrą, tuo Gilesni klodai joje atsiveria. Problema – ne kiek medžiagos ir kiek tekstų bei jų refleksijų kiekybiškai sutelkta, o kiek pakankamos yra pirminės prielaidos, pagal kurias telkiama ir kurios galiausiai ir sutelkia. *Imtys* tiesiogiai nepriklauso nuo apimties. Svarbu jų tikslingumas. *Antologija* yra tikslinga – ji prasideda ne iš istorijos užbrėžtų ribų, nors jų ir prisilaiko, ji prasideda nuo tų idėjų, kurias XIX a. pabaigoje sublimuoja Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka, Maironis, persmelktas Mickevičiaus, kur nacionalinis judėjimas, keliantis būsimos Lietuvos idėją, pradeda ir naują pasakojimo etapą. Mickevičius buvo ir pamatinis Justino Marcinkevičiaus, nelaisvu laiku puoselėjusio Lietuvos idėjas, autorius.

Brigitos Speičytės autorinė *Antologija* gali būti suvokta kaip prasidėjusi nuo Adomo Mickevičiaus, išplėtusi tą jo konteksto dalį, kuri liko svarbi ir Česlovui Milošui, paskutiniajam LDK poetiniam piliečiui, tad padėjusi (ar pasidėjusi) pamatus ir grįžimui prie Romantizmo genijaus nauju kultūrinės spiralės ir asmeninio suinteresuotumo judesiu.